

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

БІЛАК НАТАЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 342.951 (477)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ РОЗВИТКУ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2025

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота підготовлена здобувачем самостійно.

Опоненти:

доктор юридичних наук, професор
БЕРЛАЧ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка,
завідувач кафедри службового та медичного
права Навчально-наукового інституту права;

доктор юридичних наук, професор
**ПРИЙМАЧЕНКО ДМИТРО
ВОЛОДИМИРОВИЧ**,
Університет митної справи та фінансів,
проректор з наукової роботи;

доктор юридичних наук, професор
ПУНДА ОЛЕКСАНДР ОЛЕГОВИЧ
Хмельницька обласна військова адміністрація,
директор департаменту освіти та науки.

Захист відбудеться 03 вересня 2025 року о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04 в Одеському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, провулок Сабанський, 4.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <https://oduvvs.edu.ua> та в науковій бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, провулок Сабанський, 4.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.В. Ковальова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кримінально-виконавча система України, як особливий правовий інститут, трансформувалася від першочергового застосування покарання до пріоритету ресоціалізації та захисту прав засуджених й осіб, узятих під варту. І хоча останніми роками відбулося багато позитивних змін, разом з тим продовжують з'являтися нові виклики, зокрема: впровадження воєнного стану, руйнування інфраструктури, тимчасова окупація територій, де є установи виконання покарань, необхідність консервації окремих будівель, поява таборів для полонених, постійні реорганізаційні зміни, зростання кількості звернень до Європейського суду з прав людини, погіршення медичної статистики серед ув'язнених, а також відсутність належного фінансування та уваги до персоналу. У сукупності зазначені обставини призводять до неефективності та неспроможності кримінально-виконавчої системи України забезпечити в повному обсязі виконання покладених на неї державою функцій та завдань, а також до неузгодженості законодавства, оскільки де-факто система вже давно наділена усіма ознаками пенітенціарної, тоді як де-юре законодавство ще не адаптоване, що породжує юридичну невизначеність та відсутність чіткого правового статусу як щодо органу, так і його персоналу.

У цьому контексті особливого значення набуває необхідність фрагментарного дослідження адміністративно-правових засад, що слугують підґрунтям для функціонування кримінально-виконавчої системи та є ключовим інструментом у подоланні виявлених проблем, забезпечуючи послідовність реформ, уніфікацію законодавства, підвищення ефективності управління в кримінально-виконавчій сфері, а також баланс між необхідністю виконання покарань та дотриманням прав та свобод засуджених та осіб, узятих під варту.

Водночас невід'ємною складовою цього процесу є пошук науково обґрунтованих концепцій та теорій, здатних запропонувати оптимальні шляхи трансформації кримінально-виконавчої системи України у сучасну модель європейського зразка, допомагаючи формувати чітке бачення її майбутнього, розробляти інноваційні рішення та адаптувати найкращі міжнародні практики до українських реалій, включаючи реформування законодавства, вдосконалення управлінських процесів, підвищення професійного рівня персоналу та активне залучення громадськості до контролю за діяльністю органів і установ виконання покарань.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять праці науковців у галузях філософії, теорії держави і права,

адміністративного та митного права, кримінально-виконавчого права, інших галузевих правових наук, зокрема таких як: А.М. Бабенко, А.І. Берлач, В.М. Бесчастний, І.Г. Богатирьов, А.І. Богатирьов, І.О. Богатирьова, Є.М. Бодюл, М.Ю. Віхляєв, І.О. Воронов, С.К. Гречанюк, А.В. Денисова, Є.В. Додін, Д.В. Журавльов, С.В. Зливко, Д.П. Калайнов, А.Л. Колодчина, К.О. Колб, В.Я. Конопельський, О.В. Ковальова, М.В. Корнієнко, О.Є. Користін, В.В. Крикун, С.С. Кудінов, В.О. Меркулова, В.В. Прокопенко, Д.В. Приймаченко, В.Ф. Пузирний, М.С. Пузирьов, О.О. Пунда, М.О. Семенишин, О.В. Сокальська, А.Х. Степанюк, В.С. Тарасенко, Г.К. Тетерятник, О.П. Федотов, В.О. Човган, А.В. Шевчишен, О.О. Шкута, М.М. Яцишин, І.С. Яковець, Х.П. Ярмакі та ін.

Попри значний науковий інтерес до функціонування кримінально-виконавчої системи України, а також досліджень, присвячених міжнародним стандартам дотримання прав засуджених і осіб, узятих під варту, комплексний аналіз адміністративно-правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України з точки зору її концептуальних засад розвитку, до цього часу не проводився. З огляду на вищезазначене, обрана тема наукового дослідження є актуальною та зобов'язує до її глибшого аналізу та визначення специфіки адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України на рівні доктринальних підходів до її розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана у межах п. 16 Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), напряму 2 Національної економічної стратегії на період до 2030 року (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179), а також відповідно до тем наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ: загальноуніверситетської: «Пріоритетні напрями розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538); факультетів: підготовки фахівців для органів досудового розслідування «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» (реєстраційний номер 0123U103760); підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності «Забезпечення прав, свобод і інтересів людини в сучасних умовах адміністративно-правовими засобами» (реєстраційний номер 0123U103596), «Євроінтеграційні тенденції захисту приватних інтересів у правоохоронній діяльності» (реєстраційний номер 0123U103596).

Мета та завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі доктринального підходу дослідити адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України та виробити на їх основі нові підходи до її функціонування. Для досягнення поставленої мети основну увагу було зосереджено на вирішенні таких *завдань*:

- розглянути методологію та стан дослідження кримінально-виконавчої системи України;
- проаналізувати історіографію дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України;
- розкрити понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання;
- охарактеризувати нормативну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України;
- визначити інституційну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України;
- проаналізувати ціннісно-орієнтовану складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України;
- охарактеризувати процедурну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України;
- розкрити поняття, видову характеристику та провести порівняльний аналіз персоналу кримінально-виконавчої системи України;
- виокремити специфіку проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України;
- проаналізувати відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України;
- виокремити проблемні аспекти організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи України;
- охарактеризувати актуальні питання забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту в діяльності кримінально-виконавчої системи України;
- висвітлити взаємодію органів та установ виконання покарань з інститутом громадського суспільства;
- розкрити особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану;
- визначити основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель;

– охарактеризувати міжнародні стандарти поведінки із засудженими та їх роль у розвитку національної пенітенціарної системи;

– з'ясувати роль Європейського суду з прав людини у забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у процесі адміністративно-правового забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціально-правових методів, за допомогою яких вдалось досягнути поставлених мети й задач, а також забезпечити достовірність одержаних результатів. Зокрема, діалектичний метод дозволив оцінити стан дослідження кримінально-виконавчої системи України, узагальнивши теоретичні підходи до досліджуваної проблеми (підрозділ 1.1.). Історико-правовий метод використовувався для дослідження історіографії адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України (підрозділ 1.2.), що дозволив простежити еволюцію кримінально-виконавчої системи України та виявити історичні передумови її сучасного стану. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено видову характеристику персоналу кримінально-виконавчої системи України, а також порівняльний аналіз національного та міжнародного законодавства (підрозділи 2.1., 3.1., 5.2.). Системно-структурний метод дозволив виявити та охарактеризувати елементи механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України (Розділ 2). Формально-логічний метод використовувався для аналізу діяльності суб'єктів діяльності кримінально-виконавчої системи України та дозволив виявити їх повноваження, функції та взаємозв'язки (підрозділ 2.2.). Статистичний метод застосовувався для аналізу емпіричних даних та у процесі опрацювання результатів опитування та обґрунтування загальних висновків до підрозділів дисертації (підрозділи 3.1., 4.2.). Соціологічні методи дослідження використовувалися для аналізу влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України (підрозділ 3.3.) та дозволили виявити прогалини у взаємодії керівництва на різних рівнях відомчого управління. Метод прогнозування використовувався для дослідження проблемних аспектів організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи України (підрозділ 4.1.). Метод наукової абстракції дозволив визначити основні напрями

трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель (підрозділ 5.1.). Методи аналогії та аналізу документів використовувались для вивчення зарубіжного досвіду кримінально-виконавчої системи України, а також з'ясування ролі Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту (підрозділ 5.2.).

Нормативну основу дисертаційного дослідження складають: Конституція України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ, а також міжнародні стандарти у сфері захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту.

Емпіричну базу дослідження становлять: офіційні статистичні та аналітичні дані Міністерства юстиції України, міжрегіональних територіальних управлінь, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, міжнародних та національних громадських організацій щодо стану дотримання прав ув'язнених; результати соціологічних опитувань (результати опитування, проведеного Міністерством юстиції України у квітні 2023 року серед ув'язнених щодо їх готовності до укладання контракту на військову службу, в якому прийняли участь 4 500 осіб, а також офіційні дані Міністерства юстиції України щодо потенційної кількості засуджених (близько 20 000 осіб), які можуть скористатися правом умовно-дострокового звільнення для проходження військової служби; результати опитування посадових осіб установ виконання покарань і слідчих ізоляторів та представників громадськості південного регіону щодо стану дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, в якому прийняли участь 120 осіб; узагальнення правозастосовної практики органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), включаючи матеріали перевірок, внутрішніх розслідувань, службових документів; рішення ЄСПЛ у справах проти України та інших держав, що стосуються забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту; рішення національних судів щодо кадрових та реорганізаційних питань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській адміністративно-правовій науці комплексним дослідженням цілісного комплексу адміністративно-правових засад кримінально-виконавчої системи України та її доктринальних підходів розвитку. У результаті дослідження системно сформульовано низку нових наукових положень, теоретико-прикладних рекомендацій і висновків, які обґрунтовують шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності цієї

системи, а також можуть слугувати основою для подальших наукових розробок у даній сфері, зокрема:

у перше:

- визначено, що методологія дослідження кримінально-виконавчої системи України є квінтесенцією досліджень, спрямованих на доктринальне опрацювання її наукових підходів, нормативних засад, адміністративно-правового забезпечення та факторів, що детермінують функціонування кримінально-виконавчої системи України в доктрині конституційного, адміністративного, кримінально-виконавчого, міжнародного, трудового та інших галузей права;

- структуризовано механізм адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України шляхом виділення ключових елементів, серед яких: 1) нормативна складова; 2) інституційна складова; 3) ціннісно-орієнтована складова; 4) процедурна складова;

- окреслено процедурну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України як сукупність нормативно встановлених, послідовних та обов'язкових дій, операцій і стадій, що забезпечують практичну реалізацію адміністративно-правових норм у сфері виконання кримінальних покарань, визначають порядок взаємодії між суб'єктами кримінально-виконавчих відносин, гарантують законність управлінських рішень та ефективність функціонування кримінально-виконавчої системи України;

- обґрунтовано невідповідність між положеннями Законів України «Про державну кримінально-виконавчу службу України» та «Про центральні органи виконавчої влади» у частині щодо: а) порядку утворення реорганізації та ліквідації центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань та пробації не Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України, а Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України; б) призначення та звільнення з посад керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, та його заступників за поданням Прем'єр-міністра України не Президентом України, а Кабінетом Міністрів України; в) статусу Міністерства юстиції України як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань та пробації відповідно до положень «Про Міністерство юстиції України»;

- запропоновано скасувати обмеження щодо формування громадських рад у період воєнного стану та прямо передбачити можливість їх створення на місцевому (регіональному) рівнях

шляхом внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»;

– обґрунтовано, що пенітенціарна система є окремою, специфічною сферою суспільних відносин, яка перебуває у стані становлення та є комплексом взаємопов'язаних органів, установ і суб'єктів, відповідальних за виконання кримінальних покарань та здійснення заходів впливу на засуджених та осіб, узятих під варту, що потребує застосування нормативно визначеного впорядковуючого впливу, який здійснюватиметься уповноваженими суб'єктами владних повноважень з обов'язковим залученням інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій шляхом застосування широкого спектра визначених інструментів для забезпечення функціонування в Україні належної, гуманістично орієнтованої моделі відбування покарань із подальшим виправленням, соціальною адаптацією (ресоціалізацією) засуджених та відновленням справедливості в суспільстві;

– аргументовано необхідність створення окремого профільного центрального відомства (міністерства), яке, будучи самостійним у прийнятті управлінських рішень та відповідальним за реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, зможе ефективніше реагувати на виклики, забезпечувати гуманізацію та прозорість системи, а також прискорити її трансформацію відповідно до європейських стандартів; із інтегруванням для забезпечення її цілісності та синергії до структури: Державну установу «Центр пробації», Державну установу «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України», освітні установи та державні підприємства при установах виконання покарань;

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання шляхом формулювання таких дефініцій як: «методологія дослідження кримінально-виконавчої системи України», «кримінально-виконавча система України», «система органів і установ виконання покарань», «система кримінальної юстиції», «адміністрація органів і установ виконання покарань», «вищестоящі органи адміністрації органів і установ виконання покарань», «пенітенціарна система», «ув'язнений», «пенітенціарна реформа», «пенітенціарні установи», «пенітенціарні органи», «політика в пенітенціарній сфері», «механізм адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України», «ціннісно-орієнтована складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-

виконавчої системи України», «принципи кримінально-виконавчої системи України» та ін.;

– підхід до визначення інституційної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України: 1) у широкому розумінні, що охоплює: а) державні інституції та органи, що забезпечують виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених та їх подальшу соціальну адаптацію; б) суб'єктів, наділених компетенцією впорядковувати відносини у кримінально-виконавчій сфері; в) інститут громадянського суспільства (у тому числі громадські організації, спостережні комісії тощо); г) міжнародні організації та їх органи (зокрема, Європейський комітет з питань запобігання катуванням (далі – ЄКПТ), ООН); 2) у вузькому розумінні, що включає: а) органи та установи, що безпосередньо здійснюють виконання кримінальних покарань; б) інші спеціалізовані органи, якими забезпечується виконання покарання та ізоляція засуджених і осіб, взятих під варту; в) допоміжні суб'єкти, які у визначених законом випадках залучаються до процесу виконання кримінальних покарань;

– обґрунтування положення, що проходження державної служби в ДКВС України характеризується специфікою об'єктно-процедурного аспекту державної служби (прийняття на державну службу, просування по службі, вирішення інших питань, пов'язаних із службою) внаслідок притаманної інституційної специфікації органів та установ;

набули подальшого розвитку:

– підходи до тлумачення правової категорії «адміністративно-правове регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України» крізь призму сучасних доктринальних вимог: а) як системи встановлених державою юридичних норм, принципів та правил поведінки (визначених законами, підзаконними актами, міжнародними договорами та іншими джерелами права), які комплексно визначають порядок створення, організацію, завдання, функції, права та обов'язки, повноваження, роль і місце кримінально-виконавчої системи України в державному механізмі; б) що регламентує відносини, які виникають у процесі її діяльності, включаючи безпосереднє виконання кримінальних покарань, забезпечення прав та законних інтересів засуджених та осіб, узятих під варту, персоналу ДКВС України та інших суб'єктів; в) що встановлює порядок взаємодії кримінально-виконавчої системи України з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами та інститутом громадянського суспільства, а також визначає стандарти поведінки із засудженими та особами, узятими під варту;

– положення про те, що міждисциплінарний характер дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України полягає в обґрунтуванні інтеграції знань не лише адміністративного та кримінально-виконавчого права, а й інших галузей (зокрема, трудового, освітнього, медичного, соціального права) як необхідного для глибшого розуміння комплексного процесу трансформації кримінально-виконавчої системи України в сучасну пенітенціарну модель, яка включає забезпечення засудженим прав на працю, освіту, психологічну та медичну допомогу, що є ключовим для їх виправлення та ресоціалізації;

– визначення відносин підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України як виду державно-службових відносин у сфері публічного управління, учасники яких взаємодіють через субординацію та виконання владних приписів;

– пропозиції щодо встановлення на рівні спеціального закону розміру окладів у розрізі посад, у співвідношенні до прожиткового мінімуму, визначеного для працездатних осіб на 1 січня календарного року, що дозволить вирішити кадровий голод в ДКВС України, залучити висококваліфікованих працівників, зменшити корупційні ризики, забезпечення стабільності проходження служби, підвищити конкурентоспроможність та привабливість служби, а також рівень довіри населення;

– науковий підхід щодо створення в штаті міжрегіональних управлінь структурного підрозділу – Управління захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту із обов’язковим упровадженням посади «психолога»;

– теоретичні положення щодо обґрунтування необхідності виділення державою коштів на покращення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту як альтернативи сплати матеріальних компенсацій за результатами винесених ЄСПЛ рішень, що спрямовано на забезпечення належних стандартів утримання та мінімізацію фінансових витрат держави;

– пропозиції щодо внесення змін до чинних законодавчих та нормативно-правових актів, положеннями яких врегульовано адміністративно-правову діяльність кримінально-виконавчої системи України та прийняття нових, що проявилось у формуванні конкретних законодавчих пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового забезпечення функціонування цієї сфери.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у дисертації висновки, узагальнення та пропозиції становлять науково-теоретичний і практичний інтерес та можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – для підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства, яким урегульовано питання адміністративно-правової діяльності кримінально-виконавчої системи України, взаємодії з іншими державними органами та установами, органами місцевого самоврядування, громадськістю (акт впровадження Громадської організації «Молодіжний центр розвитку» № 1509/24 від 15.09.2024 р.);

– *науково-дослідній сфері* – як основа для подальших наукових досліджень проблемних питань щодо адміністративно-правової діяльності кримінально-виконавчої системи України (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 20.03.2025 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для підготовки пропозицій щодо вдосконалення діяльності органів та установ ДКВС України, правоохоронних органів, суду, Державної міграційної служби України, митних та інших державних органів та органів місцевого самоврядування у процесі взаємодії; підвищення інституційної спроможності інституту громадськості та інших консультативно-дорадчих органів (акт впровадження Профспілки працівників територіальних органів Міністерства юстиції України від 27.07.2024 р.);

– *навчальному процесі* – під час викладання студентам закладів вищої освіти дисциплін «Адміністративне право», «Кримінально-виконавче право», «Митне право», «Публічне право», «Судові та правоохоронні органи», «Трудове право»; при підготовці підрозділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, статей та наукових повідомлень (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 20.03.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, що відображає результати проведеного дослідження. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані дисертанткою у результаті набутого практичного досвіду, аналізу й безпосереднього використання в роботі науково-інформаційних, нормативно-правових джерел і матеріалів судової практики.

Також у дисертації використовуються положення та ідеї, що відображені у наукових публікаціях авторки, підготовлених у співавторстві, у виданнях категорії «А» (Scopus та Web of Science) та є результатом її особистих досліджень. Так, у науковій статті «Administration of electronic registries by central executive authorities: praxeological aspect» авторці належать положення, які в подальшому використано для формулювання висновків щодо специфіки

адміністрування електронних реєстрів, що ведуться Міністерством юстиції України. У науковій статті «Civil society institutions: differentiation of profile characteristics» авторка сформулювала положення, що визначають форми участі громадськості та громадського впливу як одного із засобів виправлення та ресоціалізації ув'язнених. У науковій статті «Features of the segmental formation of Ukrainian politics under martial law» авторкою проаналізовано інституційний механізм та правову основу евакуації осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. У науковій статті «Prevention of corruption in local self-government bodies: legal regulation and foreign experience» авторкою обґрунтовано посилення відповідальності за корупцію в умовах воєнного стану в Україні. Наукові результати, отримані в кандидатській дисертації, повторно на захист докторської дисертації не виносяться.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднені на десяти науково-практичних конференціях, зокрема: «Державна політика забезпечення прав осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі» (Харків, 2022), «Вплив інститутів громадянського суспільства на пенітенціарну систему» (Кропивницький, 2022), «Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України» (Львів, 2022), «Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань» (Харків, 2023), «Щодо питання взаємодії спостережних комісій з органами ДКВС України» (Riga, 2024), «Проведення службових розслідувань в системі органів ДКВС України» (Riga, 2024), «Щодо питань примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту: національне та міжнародне врегулювання» (Мюнхен, 2023), «Правове забезпечення трансформації діяльності Державної кримінально-виконавчої служби для відновлення України» (Київ, 2024), «Характеристика організаційно-штатної структури пенітенціарної служби України» (Львів, 2024), «Observance of guarantees of practice of law during visits to detention centres in Ukraine» (Riga, 2024).

Публікації. Основні наукові положення роботи, висновки та результати знайшли відображення у 35 наукових працях, а саме: 1 монографії, 4 статтях у виданнях, що індексуються в наукометричних базах Scopus і Web of Science, 19 статтях, опублікованих у фахових наукових українських виданнях категорії «Б», 11 наукових працях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, серед яких тези 10 доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що містять сімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 574 сторінки, у тому числі основного тексту – 411 сторінок. Список використаних джерел налічує 509 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, а також інформацію про їх апробацію.

Розділ 1 «Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Методологія та стан дослідження кримінально-виконавчої системи України»* зазначено, що науковий пошук адміністративно правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України на сучасному етапі зумовлена низкою факторів, серед яких: 1) необхідність трансформації кримінально-виконавчої системи України у пенітенціарну систему, яка б ґрунтувалася на сучасних наукових розробках та враховувала кращий світовий досвід; 2) обрання Україною євроінтеграційного курсу України, що передбачає, серед іншого, імплементацію європейських стандартів у сфері виконання покарань; 3) необхідність в гуманізації виконання покарань, що підтверджується спрямуванням сучасних тенденцій розвитку пенітенціарної науки на забезпечення прав людини у місцях позбавлення волі та створення умов для успішної ресоціалізації засуджених, розробки ефективних програм, спрямованих на зменшення рівня рецидиву та забезпечення повернення засуджених до повноцінного життя у суспільстві; 5) розвиток технологій, що покликано створити потенціал для покращення функціонування пенітенціарної служби, в тому числі для забезпечення електронного моніторингу засуджених, дистанційного навчання, покращення безпеки персоналу та ув'язнених тощо; 6) потреба у підвищенні ефективності роботи персоналу.

У *підрозділі 1.2 «Історіографія дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України»* охарактеризовано історіографію дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України як системний аналіз та оцінку сукупності наукових

праць (монографій, дисертацій, статей, посібників тощо), присвячених проблемам становлення, розвитку та функціонування адміністративно-правових засад кримінально-виконавчої системи України, що передбачає виявлення ключових концепцій та доктринальних підходів, які формувалися в юридичній науці щодо визначеної проблематики, а також ідентифікацію невирішених питань та перспективних напрямів подальших досліджень.

У підрозділі 1.3 «Понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання» звернено увагу на те, що уніфікація термінології є ключовим інструментом забезпечення ефективності, прозорості та справедливості функціонування кримінально-виконавчої системи України, оскільки вона гарантує чітке розуміння правових норм, запобігає порушенням прав, сприяє розробці єдиних стандартів та ефективному міжнародному співробітництву. Сформовано та систематизовано ключові поняття і категорії, що визначають сутність та функціонування кримінально-виконавчої системи України в широкому контексті публічного управління та детальному розрізі адміністративно-правового регулювання, з метою створення єдиної термінологічної бази для подальшого дослідження. Проаналізовано наукові та нормативні підходи до визначення правової категорії «кримінально-виконавча система України», розкрито її сутнісно-змістові ознаки. Розглянуто кримінально-виконавчу систему України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання, закладаючи концептуальну основу для дисертаційного дослідження загалом.

Розділ 2 «Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Нормативна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України» запропоновано нормативну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України розглядати як сукупність взаємопов'язаних та ієрархічно побудованих норм адміністративного та кримінально-виконавчого права, а також інших галузей права, що закріплені в законах, підзаконних нормативно-правових актах, міжнародних договорах України, які визначають загальні принципи, порядок організації, повноваження, функції, права та обов'язки суб'єктів кримінально-виконавчої системи України, взаємодію з іншими суб'єктами, а також регламентують їх діяльність, спрямовану на ефективне виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених, їх ресоціалізацію та забезпечення прав і свобод

ув'язнених на національному й міжнародному рівнях. Визначено та досліджено особливості структурних елементів нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України. Звернено увагу на те, що елементи нормативної складової у своїй сукупності формують нормативну базу, що забезпечує діяльність кримінально-виконавчої системи України, визначаючи її як внутрішню організацію, так і взаємодію із зовнішнім середовищем.

У підрозділі 2.2 *«Інституційна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України»* визначено, що загалом інституційна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України відображає сукупність уповноважених суб'єктів, спрямованих на впорядкування суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених та їх ресоціалізацію. Обґрунтовано потребу в оновленні структури ДКВС України та переформатуванні її управлінського впливу. Проведено аналіз профільного законодавства, що дозволило виокремити суб'єктів, які уповноважені на впорядкування суспільних відносин в сфері виконання кримінальних покарань. Охарактеризовано суб'єктів загальної та спеціальної компетенції як елементу інституційної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України. Акцентовано увагу на тому, що при здійсненні характеристики інституційної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України слід враховувати критерії компетенції.

У підрозділі 2.3 *«Ціннісно-орієнтована складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України»* обґрунтовано, що ціннісно-орієнтована складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України є одним з найважливіших елементів, що визначає не тільки «як» система функціонує, а «навіщо» і «на яких засадах». Обґрунтовано, що ціннісна орієнтованість наділяє адміністративно-правове регулювання кримінально-виконавчої системи України особливим сенсом та спрямованістю, даючи відповідь на питання, які цінності держава прагне захистити та реалізувати через адміністративно-правове регулювання. Констатовано, що зміст ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України можна охарактеризувати через призму: ідеологічного підґрунтя, морально-етичних обмежень, критерію оцінки ефективності, легітимності. Визначено, що принципи кримінально-

виконавчої системи України – це основні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст суспільних відносин, які складаються у сфері виконання кримінальних покарань. Окреслено та досліджено особливості системи принципів кримінально-виконавчої системи України.

У підрозділі 2.4 *«Процедурна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України»* сформульовано авторське визначення терміну «процедурна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України». Акцентовано увагу на тому, що саме за допомогою процедурної складової в механізмі адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України здійснюється деталізація та конкретизація реалізації матеріальних норм, надаючи їм дієвості. Окреслено напрями удосконалення процедурної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України: 1) систематизація та кодифікація адміністративно-процедурних норм у сфері кримінально-виконавчої системи України; 2) гармонізація національних процедур з міжнародними стандартами; 3) упровадження сучасних технологій для спрощення та прискорення процедур; 4) посилення прозорості та публічності процедур, залучення громадськості до моніторингу їх дотримання; 5) навчання персоналу ДКВС України практикам застосування оновлених процедур.

Розділ 3 «Організація діяльності кримінально-виконавчої системи України» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Персонал кримінально-виконавчої системи України: поняття, видова характеристика та порівняльний аналіз»* констатовано, що кримінально-виконавча система України є досить розгалуженою, а її персонал представлений різними категоріями працівників, кожен з яких має свій унікальний правовий статус, обсяг повноважень, обов'язків та систему гарантій. Наголошено, що розуміння цих відмінностей, а також проведення порівняльного аналізу є необхідним для визначення сильних сторін та викликів у діяльності персоналу, подальшого вдосконалення кадрової політики, формування оновленого концепту правового статусу працівника ДКВС України та підвищення ефективності всієї системи. Обґрунтовано, що визначення категорії «персонал кримінально-виконавчої системи» є значно ширшим у порівнянні із категорією «персонал Державної кримінально-виконавчої служби України» та охоплює усіх осіб, які безпосередньо залучені до функціонування кримінально-виконавчої системи та виконання її завдань, незалежно від їх правового статусу чи форми працевлаштування як єдиного державного механізму, що

включає не лише персонал ДКВС України, але й інші взаємодіючі елементи.

Виокремлено трьохкатегоріальну структуру персоналу ДКВС України: 1) особи рядового і начальницького складу; 2) спеціалісти, що не мають спеціальних звань та є державними службовцями; 3) працівники, що працевлаштовані за трудовим договором.

У підрозділі 3.2 «*Специфіка проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України*» визначено спільні та відмінні характеристики проходження служби в ДКВС України різними категоріями осіб. До особливих заходів державного захисту, що застосовуватимуться у межах Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», віднесено: 1) особисту охорону, охорону житла та майна; 2) видачу зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; 5) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; 6) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміну документів, зміну зовнішності, персональних та/або біометричних даних, переселення в інше місце проживання.

У підрозділі 3.3 «*Відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України*» запропоновано визначення поняття «відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України». Окреслено специфічні ознаки, які притаманні відносинам влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України, які відрізняють їх від загальних відносин влади-підпорядкування: учасниками відносин є персонал ДКВС України, наділений певними державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони, яка займає підпорядковану посаду, а також персонал наділений відповідними повноваженнями, закріпленими в чинному профільному законодавстві, що визначає їх права та обов'язки; зміст цих відносин визначається професійною діяльністю осіб, спрямованою на практичне виконання завдань і функцій держави.

Розділ 4 «Проблематика функціонування кримінально-виконавчої системи України в сучасних умовах» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «*Проблемні аспекти організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи України*» зазначено, що робота із засудженими є специфічною, що проявляється через: небезпеку з фізичної точки зору, оскільки персонал працює з особами, які вчинили кримінальні правопорушення (переважно тяжкого характеру); наявністю щоденних ризиків зараження важкими

захворюваннями; емоційну та психологічну виснажливість, оскільки працівники установ виконання покарань фактично добровільно обмежують свою свободу на певний час. Акцентовано, що престиж ДКВС України перебуває наразі на критично низькому рівні. Обґрунтовано, що протягом усього періоду існування кримінально-виконавчої системи України не було приділено достатньої уваги розвитку її кадрового потенціалу, що негативно позначилось на інституційній спроможності та конкурентоспроможності ДКВС України. Як приклад наведено ситуацію із відсутністю закріплення на рівні указу Президента України державного професійного свята – Дня працівника Державної кримінально-виконавчої служби України, хоча передумови та спроби щодо його затвердження протягом останніх семи років здійснювались неодноразово. Наголошено на недосконалості чинного нормативно-правового забезпечення в частині кадрового потенціалу, яке, будучи розрізненим та фрагментарним, уповільнює процеси реформування та трансформації кримінально-виконавчої системи України в сучасну пенітенціарну модель. Окреслено практичні проблеми, які пов'язані з добором, підготовкою, проходженням та просуванням по службі, мотивацією кваліфікованих кадрів, їх впливом на забезпечення прав засуджених, та осіб, узятих під варту, а також підтримання правопорядку і досягнення стратегічних цілей пенітенціарної реформи в Україні.

У підрозділі 4.2 «Актуальні питання забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту в діяльності кримінально-виконавчої системи України» проаналізовано сучасний стан дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту, за результатами дослідження виявлено ключові виклики, пов'язані з їх реалізацією. Запропоновано критерії класифікації прав засуджених та осіб, взятих під варту з метою їх систематизації та поглибленого розуміння: а) сфера реалізації (особисті; політичні; соціально-економічні; культурні; духовні); б) ступінь обмеження (безумовні права; умовно обмежені права); в) вид покарань (права засуджених до позбавлення волі; права засуджених без позбавлення волі; права засуджених до інших видів покарань); г) категорія засуджених (неповнолітні, жінки, особи з інвалідністю, іноземці).

Теоретично обґрунтовано, що градація прав засуджених та осіб, взятих під варту, покликана не лише упорядкувати нормативну базу, але й ідентифікувати специфічні проблемні питання щодо забезпечення прав різних груп ув'язнених, що є необхідним для подальшої гуманізації пенітенціарної системи.

У підрозділі 4.3 «Взаємодія органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства» охарактеризовано значення та форми співпраці органів та установ

виконання покарань з інститутом громадянського суспільства. Підкреслено ключову роль громадськості у забезпеченні прозорості, ефективності та гуманізації пенітенціарної системи. Запропоновано на законодавчому рівні передбачити можливість формування громадських рад на регіональному рівні, що дозволить здійснювати громадський контроль локально. Окреслено проблематику інституту спеціально уповноваженого представника, що полягає у формальному характері функціонування, адже такого інституту де-факто не створено, а також відсутності чіткого порядку його діяльності, наділення правами, обов'язками та відповідальністю, а також механізму взаємодії з органами, представництво яких він здійснює.

У підрозділі 4.4 *«Особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану»* проаналізовано безпрецедентні виклики та зміни, з якими зіштовхнулась кримінально-виконавча система України після повномасштабного вторгнення. Розглянуто проблематику консервації установ, що опинилися під загрозою або в зоні бойових дій, а також наслідки пошкоджень та руйнувань об'єктів ДКВС України. Окрему увагу приділено питанням, пов'язаним з тимчасовою окупацією територій, включаючи випадки викрадення персоналу та ув'язнених, а також функціонування таборів для військовополонених. Проаналізовано динамічність законодавства та його адаптацію до воєнних реалій, що вимагає постійного перегляду та розробки нових нормативно-правових актів для регулювання діяльності, зокрема щодо утримання полонених та облаштування бомбосховищ для забезпечення безпеки засуджених і співробітників.

Розділ 5 «Перспективи розвитку адміністративно-правового забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи України» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 *«Основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель»* констатовано, що чинне адміністративно-правове регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України є недосконалим і потребує оновлення, узгодження та систематизації з метою оптимізації організаційно-управлінської структури та підвищення ефективності усієї кримінально-виконавчої системи України.

Акцентовано увагу на необхідності системних законодавчих змін, які мають охоплювати кримінально-виконавчу систему України комплексно, а також на важливості застосування євроінтеграційних демократичних методів у законотворчому процесі. Обґрунтовано, що прийняття Закону України «Про пенітенціарну систему України» слугуватиме фундаментальним кроком для послідовного розв'язання

наявних проблем та прискорення інтеграції України до європейської правової спільноти.

Запропоновано затвердити Концепцію розвитку пенітенціарної служби в Україні. Розроблено нове бачення моделі публічного адміністрування кримінально-виконавчої системи України (пенітенціарної), що передбачає: трансформацію у самостійну, цілісну, децентралізовану та гуманітарно орієнтовану пенітенціарну систему; її функціонування на засадах правової держави та європейських стандартів; створення окремого центрального профільного відомства з широкими повноваженнями. Визначено, що ключовими засадами пенітенціарної моделі слугуватимуть: прозорість, підзвітність, ефективний громадський контроль, належне фінансування та високий професіоналізм персоналу, а також пріоритет ресоціалізації та захисту прав засуджених, що дозволить забезпечити гідне місце України серед розвинених європейських держав у кримінально-виконавчій політиці.

У підрозділі 5.2 *«Міжнародні стандарти поводження із засудженими та їх роль у розвитку національної пенітенціарної системи»* узагальнено міжнародний досвід правового регулювання пенітенціарної діяльності та його вплив на формування вітчизняного законодавства. Сформульовано авторське визначення терміну «міжнародні стандарти поводження з ув'язненими» як сукупності норм, що регулюють діяльність пенітенціарної системи, її завдання, структуру, повноваження та права й обов'язки персоналу, а також взаємодію із зовнішніми суб'єктами.

Обґрунтовано, що міжнародні стандарти поводження з ув'язненими, інтегруючись у національне законодавство через ратифікацію, відображають рівень розвитку країни, їх значення є критичним для встановлення меж правових обмежень ув'язнених, забезпечуючи захист від необґрунтованого втручання.

У підрозділі 5.3 *«Роль Європейського суду з прав людини в забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту»* зазначено, що рішення Європейського Суду з прав людини є інструментом впливу на кримінально-виконавчу систему України, виявляючи її системні недоліки та визначаючи напрями необхідних змін для приведення умов утримання та поводження з ув'язненими у відповідність до міжнародних стандартів. Акцентовано увагу на тому, що аналіз прецедентної практики ЄСПЛ щодо України та інших держав допомагає ідентифікації типових порушень прав людини та розробки рекомендацій для їх усунення. Теоретично обґрунтовано, що імплементація рішень ЄСПЛ є не лише міжнародним зобов'язанням, але й ключовим чинником у становленні України як правової та демократичної держави, здатної гарантувати права і свободи всім своїм громадянам, включно з особами, позбавленими волі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо доктринальних підходів розвитку адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України. За результатами дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки та рекомендації:

1. Проаналізовано стан дослідження діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах її трансформації у пенітенціарну систему, за результатами дослідження окреслено основні напрями наукових розвідок, що стосуються цієї проблематики. Сформульовано методологічні засади дослідження, що охоплюють сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, наукових підходів, прийомів і процедур, у результаті чого вдалося отримати достовірні та науково обґрунтовані результати, висновки і пропозиції щодо адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему європейського зразка.

2. Представлено історіографію дослідження діяльності кримінально-виконавчої системи України у вигляді чотирьохетапної періодизації підпорядкування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів: перший період (1991–1998 рр.) – підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України; другий період (1998–2010 рр.) – Державному департаменту України з питань виконання покарань; третій період (2010–2016 рр.) – Державній пенітенціарній службі України; четвертий період (з 2016 року – дотепер) – Міністерству юстиції України.

3. Розкрито понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання. Обґрунтовано, що специфіка кримінально-виконавчої системи України як об'єкта державно-управлінського та адміністративно-правового регулювання полягає в подвійному акценті на реалізації державної каральної політики та забезпеченні прав людини, що вимагає постійного балансування між примусом і гуманізацією, а її діяльність, як окрема сфера суспільних відносин, потребує нормативної визначеного впливу уповноважених суб'єктів із залученням інститутів громадянського суспільства для забезпечення належної моделі відбування покарань, виправлення засуджених та їх ресоціалізації.

4. Виокремлено структурні елементи нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-

виконавчої системи України: 1) нормативно-правова база (Конституція України, міжнародні договори, закони України, підзаконні нормативно-правові акти); 2) принципи адміністративно-правового регулювання; 3) норми, що регулюють організаційно-управлінську структуру (визначають місце кримінально-виконавчої системи України у системі органів виконавчої влади; регламентують структуру Міністерства юстиції України, міжрегіональних територіальних управлінь, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів; закріплюють повноваження, функції та відповідальність керівників усіх рівнів); 4) норми, що регулюють процедурні аспекти діяльності (порядок прийняття, утримання та звільнення ув'язнених; режими утримання, правила внутрішнього розпорядку; процедури застосування заходів заохочення та стягнення; порядок надання медичної допомоги, освіти, психологічної підтримки; процедури розгляду звернень та скарг ув'язнених); 5) норми, що регламентують кадрове забезпечення (порядок добору, прийняття на службу, проходження служби, звільнення персоналу кримінально-виконавчої системи України; система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації; соціально-правовий захист та матеріальне стимулювання персоналу); 6) норми, що регламентують взаємодію із зовнішніми суб'єктами (співпраця з правоохоронними органами (поліцією, прокуратурою); взаємодія з судами, органами місцевого самоврядування; співробітництво з інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями; порядок громадського контролю).

5. Запропоновано градацію інституційної складової за організаційно-управлінськими зв'язками між суб'єктами в кримінально-виконавчій системі України на суб'єктів центрального, регіонального та локального рівнів. Обґрунтовано, що така класифікація є доктринальною та застосовується залежно від спрямування наукового пошуку, особливо для елементів без прямих організаційно-управлінських зв'язків. Виокремлено спільні ознаки, що дають можливість віднесення суб'єкта до інституційної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.

6. Визначено ціннісно-орієнтовану складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України як систему фундаментальних ідей, принципів, цілей, пріоритетів, які лежать в основі формування, застосування та інтерпретації адміністративно-правових норм, що регулюють діяльність кримінально-виконавчої системи України, відображаючи суспільні очікування, моральні і етичні засади, а також міжнародні

зобов'язання держави щодо поводження з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі.

7. Обґрунтовано, що типовими процедурами у механізмі адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України є: 1) прийняття управлінських рішень (порядок видачі наказів, розпоряджень, прийняття рішень адміністрацією установ); 2) застосування примусових заходів (порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї, накладення дисциплінарних стягнень); 3) реалізація прав засуджених (порядок надання побачень, отримання посилок/передач, користування телефоном, медичне забезпечення, подання скарг, участь у освітніх/виховних заходах); 4) взаємодія (порядок взаємодії органів ДКВС України з іншими державними органами (передача інформації правоохоронним органам, взаємодія з судами), органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями; 5) контроль та нагляд (порядок здійснення відомчого, прокурорського та громадського контролю).

8. Здійснено видову характеристику та порівняльний аналіз персоналу ДКВС України. Обґрунтовано, що правовий статус посадової і службової особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів набуватиме особа, яку профільним законодавством віднесено до «персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України». Визначено, що відмінність між різними категоріями працівників ДКВС України проявляється через: правовий статус, обсяг та характер повноважень, займану посаду, порядок прийняття на роботу, соціальні гарантії, процедуру проведення перевірок, виду дисциплінарної відповідальності, до якої може бути притягнуто особу. Встановлено, що особи рядового і начальницького складу наділені обсягом повноважень, пов'язаних з охороною та наглядом, у той час як державні службовці виконують адміністративні функції, а працівники за трудовим договором – допоміжні функції.

9. Обґрунтовано, що незалежно від вторинної детермінації, особи рядового і начальницького складу та державні службовці проходитимуть спеціальний вид служби (кримінально-виконавчий), якому притаманні наступні вимоги, серед яких як приклад наведено: 1) дотримання норм антикорупційного законодавства; 2) вступ на службу осіб, які мають відповідні особисті, ділові, моральні якості, освітній та професійний рівень; 3) встановлення кваліфікаційних вимог професійної придатності; 4) застосування заходів державного захисту, передбачених для осіб, що проходять службу в правоохоронних органах; 5) придатність за станом здоров'я та віком; 6) проходження спеціальної перевірки кандидата на посаду; 7) інші.

10. Констатовано, що відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України є вертикальними (вони

виникають між субпідрядними у правовому розумінні сторонами і виражають юридичну залежність однієї сторони від іншої). При цьому їм можуть бути притаманні субординаційні зв'язки, які впливають з характеру загального юридичного становища суб'єктів (тобто правосуб'єктності, правового статусу) – внаслідок чого формується визначення становища суб'єктів у стані влади і підпорядкування, окреслюються взаємозв'язки між суб'єктами права. Визначено, що для відносин влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України притаманним є імперативний метод впливу.

11. Окреслено проблематику, пов'язану із проходженням служби в органах ДКВС України: відсутність спеціального законодавства, яким би врегульовувався в повній мірі статус працівника ДКВС України; неналежне матеріальне, житлове та соціально-правове забезпечення; незабезпечення форменим одягом необхідної кількості та якості; непрозорі підходи у питаннях призначення керівництва міжрегіональних управлінь, державних установ, керівників підпорядкованих установ та слідчих ізоляторів; неналежна мотивація щодо просування по службі; недотримання порядку призначення, проведення перевірок; безпідставне втручання в роботу інших служб тощо. Аргументовано, що: організація та розвиток кадрового потенціалу повинні включати в себе підбір та навчання персоналу, створення належних умов для їх професійного росту, мотивації та кар'єрного розвитку; формування та оновлення кадрової політики в кримінально-виконавчій системі України, що потрібно здійснювати з урахуванням міжнародних стандартів. Запропоновано запровадити на законодавчому рівні святкування професійного державного свята та відомчих нагород, що сприятиме підвищенню іміджу служби, визначенню її самобутності, а також об'єднанню спільних інтересів працівників органів ДКВС України.

12. Констатовано, що в Україні, як і в багатьох інших країнах, існують проблеми із забезпеченням прав засуджених та осіб, взятих під варту, поширеними серед яких є: переповнення місць позбавлення волі; недостатнє фінансування кримінально-виконавчої системи; неналежні умови утримання осіб, узятих під варту; випадки жорстокого поводження з боку персоналу; недостатня урегульованість процедури примусового харчування засуджених та осіб, узятих під варту, що відмовляються від прийому їжі; проблеми з медичним забезпеченням; стигматизація осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; потреба будівництва нових установ; відсутність належного обліку рецидиву; потреба у застосуванні альтернативних видів покарань; відсутність матеріального забезпечення на виготовлення паспортів засудженим та їх поховання; відсутня типова форма трудового договору і цивільної угоди із засудженими.

Обґрунтовано необхідність імплементації позитивного досвіду Республік Молдова та Сербії (на підставі висновків Комітету по запобіганню тортурам від Банку розвитку Ради Європи передбачено отримання кредиту для будівництва в'язниць Європейського зразка).

13. Констатовано, що взаємодія органів та установ виконання покарань з інститутами громадянського суспільства у сучасних умовах розвитку демократичного суспільства передбачає у першу чергу участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сфері виконання покарань, і стає невід'ємною складовою ефективного управління кримінально-виконавчої системи України. Наголошено на необхідності посилення інституційної спроможності громадськості в кримінально-виконавчій сфері, що стане важливим кроком на шляху до підвищення прозорості, відкритості та ефективності роботи органів та установ виконання покарань. Зазначено, що залучення громадських організацій, правозахисників, волонтерів та інших представників громадянського суспільства до моніторингу, громадського контролю та участі у прийнятті рішень сприяє покращенню умов утримання засуджених, запобіганню порушенням прав людини та підвищенню рівня довіри до кримінально-виконавчої системи України в цілому. Звернено увагу на проблематику інституту спеціально уповноваженого представника, яка полягає у тому, що фактично його функціонування має формальний характер, а де-факто такого інституту не створено. Також відсутній чіткий порядок функціонування, наділення правами, обов'язками, відповідальністю взаємодією з органами, представництво яких здійснюється.

14. Окреслено особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану. Зазначено, що механізми повернення незаконно вивезених засуджених та осіб, узятих під варту з тимчасово окупованих територій України можуть реалізуватись у різних формах, залежно від контексту та доступних ресурсів, включаючи: а) укладення двосторонніх або багатосторонніх міжнародних угод між Україною та іншими країнами щодо повернення незаконно вивезених осіб; б) застосування положень існуючих міжнародних договорів з прав людини та гуманітарного права для захисту прав засуджених та їх повернення; в) проведення дипломатичних перемовин між урядами за участю міжнародних авторитетних посередників для досягнення домовленостей щодо повернення засуджених та осіб, узятих під варту. Надано пропозиції щодо залучення до переговорного процесу міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Міжнародного комітету Червоного Хреста).

15. Обґрунтовано, що пенітенціарна система в Україні де-факто давно сформована та перебуває на етапі свого розвитку і активної трансформації, що підтверджується змістом Стратегії

реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, де термін «пенітенціарна система» офіційно визнаний та використовується на державному рівні. Розкрито основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель. Проаналізовано можливість та обґрунтовано необхідність створення окремого профільного центрального відомства (міністерства), що пояснюється, насамперед, масштабністю існуючої кримінально-виконавчої системи України (що фактично охоплює не тільки персонал, а й засуджених та осіб, узятих під варту), унікальністю її завдань, специфікою правового регулювання, потребою належного фінансування та забезпечення, існуванням відомчого навчального закладу, особливостями проходження служби, багатопрофільністю завдань та функцій (утримання, ресоціалізація, медичне забезпечення, освітній процес, підготовка до звільнення тощо), необхідністю забезпечення висококваліфікованими кадрами зі спеціальними знаннями.

16. Констатовано, що міжнародні стандарти поведінки із засудженими стають частиною національного законодавства в установленому законом порядку. Їх ратифікація та рівень дотримання свідчать про ступінь розвитку країни загалом та кримінально-виконавчої системи України, зокрема. Міжнародні стандарти мають особливе значення у становленні теорії правових обмежень засуджених, а також практики їх застосування, адже саме їх положення закріплюють перші захисні бар'єри від необґрунтованих обмежень прав засуджених. Визначаючи той мінімум, до якого треба прагнути, вони встановлюють межу, за якою обмеження починає мати характер необґрунтованого та такого, що має бути переглянутим та зміненим.

17. Обґрунтовано, що ЄСПЛ є дієвим механізмом захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту. Недоліками механізму прав засуджених та осіб, узятих під варту, є довготривалий розгляд справ ЄСПЛ. Водночас, із позитивного вказано на можливість присудження за результатами розгляду справ, які стосуються порушень умов утримання, жорстокого поводження, незаконного утримання значних компенсаційних виплат у якості моральної шкоди. Встановлено наявність конфлікту інтересів у Міністерства юстиції України при представництві інтересів держави в ЄСПЛ та одночасному статусі головного розпорядника бюджетних коштів, відповідальним за належні умови утримання в установах виконання покарань. Вказано на відсутність систематичного обліку справ ЄСПЛ з боку Міністерства юстиції України. Звернено увагу на існування практики щодо необґрунтованого порушення кримінальних проваджень відносно керівників установ та слідчих ізоляторів за присуджені ЄСПЛ

компенсації засудженим та особам, узятим під варту, внаслідок встановлення фактів неналежних умов утримання.

18. Запропоновано внесення змін до законодавчих та нормативно-правових актів, які регламентують діяльність у кримінально-виконавчій сфері, зокрема:

а) внести зміни до пункту 2 наказу Міністерства юстиції України від 27.02.2020 № 701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до ДКВС України на зайняття вакантних посад», виклавши частину другу цього пункту у наступній редакції:

«Конкурс проводиться після прийняття рішення про проведення конкурсу на заміщення вакантних посад. Необхідність проведення конкурсу визначається керівником відповідного органу або установи, якому надано право приймати громадян на службу до ДКВС України та/або призначати на відповідні вакантні посади (далі – суб'єкт призначення)»;

б) доповнити абзацом один пункт 3 розділу III наказу Міністерства юстиції України від 12.03.2015 № 356/5 «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у ДКВС України» новим підпунктом:

«3. Керівники міжрегіонального управління мають право ініціювати проведення службових розслідувань стосовно керівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що перебувають у сфері їх управління»;

в) розробити та прийняти Закон України «Про пенітенціарну систему України»;

г) прийняти Указ Президента України про встановлення професійного дня – Дня працівника пенітенціарної системи України;

г) затвердити проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення працівників пенітенціарної служби житлом на умовах фінансового лізингу» (додається);

д) внести зміни до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5, з метою усунення юридичної невизначеності щодо суб'єкта, який готує (оформляє) спеціальний дозвіл на відвідування установ виконання покарань представниками медіа або лист про відмову в його наданні, видаливши по тексту слово «департамент». Крім того словосполучення «керівництво міжрегіонального управління або установи виконання покарань» замінити на юридичну конструкцію «міжрегіональне управління», «установа виконання покарань»;

е) скасувати пункт 1 статті 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості

у формуванні та реалізації державної політики» у частині «...неформування нового складу громадських рад при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських, районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністраціях у період воєнного стану на території України та протягом шести місяців з дня його припинення чи скасування»;

є) прийняти Типове положення про правовий статус Спеціально уповноваженого представника, затвердивши його постановою Кабінету Міністрів України та виокремивши в його структурі такі розділи: 1) загальні положення: «Визначення термінів», «Правова основа діяльності спеціально уповноважених представників», «Принципи діяльності»; 2) статус спеціально уповноважених представників: «Вимоги до кандидатів», «Порядок призначення та звільнення», «Права та обов'язки», «Відповідальність»; 3) порядок здійснення повноважень: «Планування та організація візитів», «Порядок відвідування установ виконання покарань», «Збір та аналіз інформації», «Взаємодія з адміністрацією установ та слідчих ізоляторів», «Підготовка звітів та рекомендацій»; 4) гарантії діяльності: «Забезпечення безпеки», «Доступ до інформації», «Організаційно-технічне забезпечення»; 5) взаємодія з іншими органами та організаціями: «Взаємодія з органами державної влади», «Взаємодія з громадськими організаціями», «Міжнародне співробітництво»; 6) прикінцеві положення: «Порядок внесення змін до положення», «Набрання чинності положенням»;

ж) прийняти Порядок взаємодії суб'єктів у разі оголошення голодування засудженими та особами, взятими під варту, затвердивши його наказом Міністерства юстиції України;

з) затвердити проект Концепції розвитку пенітенціарної служби в Україні;

і) інші.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія

1. Правове регулювання процедури безоплатної передачі установам виконання покарань та слідчим ізоляторам майна, яким митні органи набули права розпорядження : монографія / Н. І. Білак. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 108 с.

Публікації у виданнях, які включено до наукометричних баз Scopus і Web of Science

1. Slavytska A., Maslova Y., Bilak N. Administration of Electronic Registers by Central Executive Authorities: Praxeological Aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, is. 2. P. 137-145. DOI <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-137-145>

2. Slavytska A., Bilak N., Kozii I. Civil society institutions: differentiation of profile characteristics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8/3. P. 197-204. DOI <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-197-204>

3. Slavytska A., Bilak N., Mekh Y., Maslova Y., Georgiievskiy I. Features of the Segmental Formation of Ukrainian Politics Under Martial Law. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21, is. 1. P. 286–294.

4. Anton Borysenko, Halyna Tatarenko, Oksana Brusakova, Alla Pyshna, Nataliia Bilak. Prevention of Corruption in Local Self-Government Bodies: Legal Regulation And Foreign Experience. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2023.11(1). 213–225. DOI <https://doi.org/10.29303/ius.v11i1.1079>

Публікації у фахових періодичних виданнях України (категорія «Б»)

1. Білак Н.І. Статусна характеристика територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 69-72.

2. Білак Н.І. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань: нормативна конфліктологія. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 118-123.

3. Білак Н.І. Теоретико-правові засади формування національної моделі пенітенціарної служби. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 605-609. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.91>

4. Білак Н.І. Примусове годування в установах виконання покарань: міжнародні та національні стандарти. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 1 (79). С. 386-390. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.1.64>

5. Білак Н.І. Особливості правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 202–205. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.40>

6. Білак Н.І. Суб'єкти забезпечення функціонування пенітенціарної служби в Україні: компетенційний підхід. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т.2. С. 499-503. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.75>

7. Білак Н.І. Міжнародні стандарти функціонування пенітенціарних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 547-550. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/138>

8. Білак Н.І. Гарантії як елемент правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 805-808. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/196>

9. Білак Н.І. Відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 625-629. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.93>

10. Білак Н.І. Досвід держав-членів ЄС щодо організації діяльності пенітенціарних органів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 4 (82). С. 464-469. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.7414>

11. Білак Н.І. Особливості проходження служби в органах Державної кримінально-виконавчої служби України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 164-167. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.33>

12. Білак Н.І. Місце та роль Міністерства юстиції в системі органів ДКВС України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 1. С. 224-229. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.36>

13. Білак Н.І. Роль громадських рад в діяльності пенітенціарних органів на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 626-628. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.10>

14. Білак Н.І. Нормативно-правове регулювання діяльності ДКВС України: стан та перспективи удосконалення. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 371-377. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.54>

15. Білак Н.І. Щодо організаційно-правових питань проведення реорганізації в органах ДКВС України. *Держава та*

регіони. *Серія: Право*. 2024. № 3 (85). С. 282-289. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.44>

16. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України». *Правові новели*. 2024. № 23. С. 489-496. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.65>

17. Білак Н.І. Роль профспілкових органів в діяльності пенітенціарних органів на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 622-624. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/14721>

18. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 502-509. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.68>

19. Білак Н.І. Пенітенціарна система в Україні: інституційна складова. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 709-714. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.100>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Білак Н.І. Державна політика забезпечення прав осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі. *Правові засади діяльності правоохоронних органів*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 грудня 2022 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 42. Редкол.: А.П.Гетьман, В.М.Гаращук, В.Я.Настюк, Р.В.Шаповал, Ю.В.Мех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2022. С.17-22.

2. Білак Н.І. Вплив інститутів громадянського суспільства на пенітенціарну систему. *Актуальні проблеми національного законодавства*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 листопада 2022 року. Частина 1. Кропивницький, 2022. С.61-64.

3. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 27 жовтня 2022 р.) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С.14-17.

4. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 року, Національний юридичний

університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 43. Харків: Друкарня Мадрид, 2023. С.12-18.

5. Білак Н.І. Щодо питання взаємодії спостережних комісій з органами ДКВС України. *Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system: International scientific conference proceedings* (February 7–8, 2024, Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 324-328. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-78>

6. Білак Н.І. Проведення службових розслідувань в системі органів ДКВС України. *The latest law developments : Conference Proceedings* (April 3–4, 2024, Wloclawek, Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 334-338. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-79>

7. Білак Н.І. Щодо питань примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту: національне та міжнародне врегулювання. *Anthology of Abstracts for the International Scientific Student Conference at the Ukrainian Free University* (April 04-05, 2024, Munich). Р.114-119.

8. Білак Н.І. Правове забезпечення трансформації діяльності державної кримінально-виконавчої служби для відновлення України. *Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 28-ої річниці прийняття Конституції України* (м. Київ, 25 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. С. 17-22.

9. Білак Н.І. Характеристика організаційно-штатної структури пенітенціарної служби України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 503-505. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-137>

10. Bilak N. Observance of guarantees of practice of law during visits to detention centres in Ukraine. *International Scientific Conference Science in the Modern World: Prospects and Directions of Development : Conference Proceedings*, May 17-18, 2024. Riga, Latvia : Baltija Publishing. Р.62-67.

Інші наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Білак Н.І. Щодо питань забезпечення безпечних умов особам, які утримуються під вартою, в умовах дії воєнного стану. *Вісник Одеської адвокатури*. № 4, 2021, № 1-4, 2022, № 1, 2023. С. 54-57.

АНОТАЦІЯ

Білак Н.І. Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню доктринальних підходів розвитку адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України.

У дисертації розглянуто стан та методологію дослідження кримінально-виконавчої системи України.

Представлено історіографію дослідження діяльності кримінально-виконавчої системи України у вигляді чотирьох етапної періодизації підпорядкування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів: перший період (1991–1998 рр.) – підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України; другий період (1998–2010 рр.) – Державному департаменту України з питань виконання покарань; третій період (2010–2016 рр.) – Державній пенітенціарній службі України; четвертий період (з 2016 року – дотепер) – Міністерству юстиції України.

Розкрито понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання. Звернено увагу на те, що уніфікація термінології є ключовим інструментом забезпечення ефективності, прозорості та справедливості функціонування кримінально-виконавчої системи України, оскільки вона гарантує чітке розуміння правових норм, запобігає порушенням прав, сприяє розробці єдиних стандартів та ефективному міжнародному співробітництву. Проаналізовано наукові та нормативні підходи до визначення правової категорії «кримінально-виконавча система України», розкрито її сутнісно-змістові ознаки, функції, структурні елементи, а також проаналізовано співвідношення з концепцією пенітенціарної системи. Розглянуто кримінально-виконавчу систему України як об'єкт публічного управління та як об'єкт адміністративно-правового регулювання, закладаючи концептуальну основу для дисертаційного дослідження загалом.

Запропоновано нормативну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України розглядати як сукупність правових норм, що

визначають засади її функціонування, взаємодії з іншими суб'єктами та забезпечення прав ув'язнених на національному й міжнародному рівнях.

Визначено інституційну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України у широкому та вузькому розуміннях. Обґрунтовано, що ціннісна орієнтованість наділяє адміністративно-правове регулювання кримінально-виконавчої системи України особливим сенсом та спрямованістю, даючи відповідь на питання, які цінності держава прагне захистити та реалізувати через адміністративно-правове регулювання. Розкрито процедурну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.

Здійснено видову характеристику та порівняльний аналіз персоналу кримінально-виконавчої системи України. Виокремлено специфіку проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України. Проаналізовано відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України. Зазначено, що відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі є вертикальними (вони виникають між субпідрядними у правовому розумінні сторонами і виражають юридичну залежність однієї сторони від іншої). При цьому, їм можуть бути притаманні субординаційні зв'язки, що впливають з характеру загального юридичного становища суб'єктів (тобто правосуб'єктності, правового статусу) – внаслідок чого формується визначене становище суб'єктів у стані влади і підпорядкування, окреслення взаємозв'язків між суб'єктами права. Зазначено, що для відносин влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України притаманним є імперативний метод впливу.

Виокремлено проблемні аспекти організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи. Зазначено, що робота із засудженими є специфічною, що проявляється через: небезпеку з фізичної точки зору, оскільки персонал працює з особами, які вчинили кримінальні правопорушення (переважно тяжкого характеру); наявністю щоденних ризиків зараження важкими захворюваннями; емоційну та психологічну виснажливість, оскільки працівники установ виконання покарань фактично добровільно обмежують свою свободу на певний час. Теоретично обґрунтовано, що престиж ДКВС України перебуває наразі на критично низькому рівні.

Охарактеризовано актуальні питання забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту в діяльності кримінально-виконавчої системи України. Запропоновано критерії класифікації прав засуджених та осіб, взятих під варту.

Проаналізовано особливості взаємодії органів та установ виконання покарань з інститутом громадського суспільства. Запропоновано на законодавчому рівні передбачити можливість формування громадських рад на регіональному рівні, що дозволить здійснювати громадський контроль локально. Відзначено проблематику інституту спеціально уповноваженого представника, що полягає у формальному характері функціонування.

Розкрито особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану. Проаналізовано динамічність законодавства та його адаптацію до воєнних реалій, що вимагає постійного перегляду та розробки нових нормативно-правових актів для регулювання діяльності, зокрема щодо утримання полонених та облаштування бомбосховищ для забезпечення безпеки засуджених і співробітників.

Обґрунтовано, що в Україні пенітенціарна система де факто уже давно сформована та перебуває на етапі свого розвитку та активної трансформації, що підтверджується змістом Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, де термін «пенітенціарна система» офіційно визнаний та використовується на стратегічному та державному рівні в Україні.

Розкрито основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель. Проаналізовано можливість та обґрунтовано необхідність створення окремого профільного центрального відомства (міністерства). Охарактеризовано міжнародні стандарти поводження із засудженими та їх роль у розвитку національної пенітенціарної системи. З'ясовано роль Європейського Суду з прав людини у забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту. Запропоновано внести зміни до низки актів законодавства у кримінально-виконавчій сфері.

Ключові слова: адміністративно-правові засади; кримінально-виконавча система України; пенітенціарна система; повноваження; функції; механізм; центральний орган виконавчої влади; взаємодія; суб'єкт публічної адміністрації; воєнний стан; засуджений; особа, узята під варту; громадськість; митні органи; Державна кримінально-виконавча служба України.

SUMMARY

Bilak N.I. Administrative and legal principles of the criminal-executive system of Ukraine: doctrinal approaches to development. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

The thesis is for doctoral degree of law in the field 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of doctrinal approaches to the development of administrative and legal principles of the criminal-executive system of Ukraine.

The dissertation examines the state and methodology of research on the criminal-executive system of Ukraine.

The historiography of the study of the activities of the penal system of Ukraine is presented in the form of a four-stage periodization of the subordination of penal institutions and pre-trial detention centers: the first period (1991–1998) - subordination to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; the second period (1998–2010) - to the State Department of Ukraine for the Execution of Sentences; the third period (2010–2016) - to the State Penitentiary Service of Ukraine; the fourth period (from 2016 to the present) - the Ministry of Justice of Ukraine.

The mechanism of administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine is structured by highlighting key elements, including: 1) normative component; 2) institutional component; 3) value-oriented component; 4) procedural component.

It is proposed to consider the normative component of the mechanism of administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine as a set of legal norms that determine the principles of its functioning, interaction with other entities and ensuring the rights of prisoners at the national and international levels.

The institutional component of the mechanism of administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine in a broad and narrow sense is determined. It is substantiated that value orientation gives the administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine a special meaning and direction, answering the question of what values the state seeks to protect and implement through administrative and legal regulation.

The relations of power-subordination in the penal system of Ukraine have been analyzed. It has been noted that the relations of power-subordination in the penal system are vertical (they arise between subcontractors in the legal sense and express the legal dependence of one party on the other). At the same time, they may be characterized by subordination relations arising from the nature of the general legal position of subjects (i.e. legal personality, legal status) - as a result of which a certain position of subjects in a state of power and subordination is formed, the delineation of relationships between subjects of law. It is noted that the relations of power-subordination in the penal system of Ukraine are characterized by an imperative method of influence.

Problematic aspects of the organization and development of the personnel potential of the penal system are highlighted. It is noted that work with convicts is specific, which is manifested through: danger from a physical point of view, since the staff works with persons who have committed criminal offenses (mostly of a serious nature); the presence of daily risks of infection with serious diseases; emotional and psychological exhaustion, since employees of penal institutions actually voluntarily limit their freedom for a certain time. It is theoretically substantiated that the prestige of the State Committee for the Execution of Penalties of Ukraine is currently at a critically low level.

The article describes the current issues of ensuring the observance of the rights of convicts and persons taken into custody in the activities of the penal system of Ukraine. The criteria for classifying the rights of convicts and persons taken into custody are proposed.

The peculiarities of the interaction of bodies and institutions of execution of sentences with the institution of civil society are analyzed. It is proposed at the legislative level to provide for the possibility of forming public councils at the regional level, which will allow for public control locally. The problems of the institution of a specially authorized representative, which consists in the formal nature of its functioning, are noted. The peculiarities of the activities of the penal system of Ukraine under martial law are revealed.

The dynamics of legislation and its adaptation to military realities are analyzed, which requires constant revision and development of new regulatory legal acts to regulate activities, in particular regarding the detention of prisoners and the arrangement of bomb shelters to ensure the safety of convicts and employees. It is substantiated that in Ukraine the penitentiary system has been de facto formed for a long time and is at the stage of its development and active transformation, which is confirmed by the content of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026, where the term "penitentiary system" is officially recognized and used at the strategic and state level in Ukraine.

The main directions of the transformation of the penal system of Ukraine into an updated penitentiary model are revealed. The possibility and necessity of creating a separate specialized central agency (ministry).

The international standards of treatment of convicts and their role in the development of the national penitentiary system are characterized. The role of the European Court of Human Rights in ensuring compliance with the rights of convicts and persons taken into custody is clarified. It is noted that the shortcomings of the mechanism of the rights of convicts and persons taken into custody in the ECHR are the long-term consideration of cases.

It is proposed to make amendments to a number of legislative acts in the criminal-executive sphere.

Key words: administrative-legal principles; criminal-executive system of Ukraine; penitentiary system; powers; functions; mechanism; central executive body; interaction; subject of public administration; martial law; convict; person taken into custody; public; customs authorities; State Penitentiary Service of Ukraine.

Підписано до друку 21.08.2025. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «New Roman»/

Друк офсетний. ум. друк. арк. 2,0

Наклад 50 прим.

Видавництво ОДУВС

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 3507 від 25.06.2009 р.

Тел 0487505029

e-mail rvv@oduvs.edu.ua